

Van tweeën een: op weg naar één Duitse economie

Dit artikel handelt over het proces van economische en monetaire eenwording van de beide Duitslanden, zoals dat na 9 november vorig jaar op gang is gekomen. Na een kort overzicht van de uitgangssituatie en van de belangrijkste ontwikkelingen sindsdien, wordt stilgestaan bij het meest recente voorstel van de kant van de Bondsregering betreffende de Währungsunion. Daarbij wordt ook ingegaan op de consequenties van deze ontwikkelingen voor de DDR en de Bondsrepubliek. De vooruizichten voor de Bondsrepubliek zijn niet ongunstig. Voor de DDR is de situatie zeer onzeker.

DR. C.W.A.M. VAN PARIDON*

'It may not happen soon', met deze zin, over de mogelijke eenwording van beide Duitslanden, opende Jonathan Carr in de *Economist* van 28 oktober 1989 een onderzoek naar West-Duitsland¹. Nauwelijks twee weken later werd deze opmerking reeds geloochenstraft. Sneller dan waarschijnlijk iemand voor mogelijk had gehouden, stortte de DDR-economie in elkaar. Nu, een half jaar later, is duidelijk dat Carrs beschrijving van een toekomstig verenigd Duitsland, zoals die in dezelfde survey is terug te vinden onder de kop 'When the wall comes down', ook wel eens eerder realiteit zou kunnen worden dan menigeen toen vermoedde.

De uitgangssituatie

Dat de DDR het moeilijk zou krijgen, was in oktober 1989 geen echte verrassing. De sterk gestegen stroom Übersiedler was daarvoor zowel een bruikbare indicator als een belangrijke causale variabele. Deze emigratie betekende een immense aderlating voor de DDR. In veel gevallen ging het om relatief jonge, geschoolde mensen. Een dergelijk verlies aan arbeidskrachten moest wel tot grote problemen bij bedrijven en instellingen leiden².

Dit vertrek bezegelde in zekere zin het failliet van de DDR-economie. Hoe goed de DDR-economie in Oosteuropes perspectief ook presteerde, steeds duidelijker werd dat de strakke centrale planning en de sterk geconcentreerde economische structuur voor een inefficiënt werkende economie zorgden. Dat werd nog versterkt door het nastreven van de doelstelling dat de DDR zoveel mogelijk zelfvoorzienend zou moeten zijn.

De DDR-economie werd, aldus de Deutsche Bank, gekenmerkt door te lang durende moderniseringscycli, te geringe flexibiliteit aan de aanbodkant, met veelvuldig optredende stagnaties, een verwaarloosde infrastructuur en een falende motivatie bij de werknemers³. Dat de DDR-economie nog functioneerde, wordt daarmee steeds opvallender. Het produktiviteitsniveau lag op 50%

van dat van de Bondsrepubliek, met nog lagere cijfers voor sectoren als landbouw, voedingsmiddelen en de ijzer- en staalindustrie⁴. Schattingen voor het bruto sociaal produkt variëren tussen DM 300 mrd⁵ en DM 400 mrd⁶. Per hoofd van de bevolking betekent dat een BSP van ongeveer 54% van dat van de Bondsrepubliek.

De Bondsrepubliek maakte de laatste jaren juist een periode door met een sterke groei, een stijgende werkgelegenheid en dalende werkloosheid, een fors overschot op de betalingsbalans, een miniem tekort bij de overheid en een gematigde prijsontwikkeling⁷.

Op weg naar economische integratie

Vrijwel onmiddellijk na het wegvallen van de muur, lanceerden de ministers Waigel (Financiën) en Haussmann (Economie) op 14 november 1990 een plan voor snelle economische hulp aan de DDR. Daarbij werden enerzijds tal van fondsen gecreëerd die het ondernemingen makke-

* De auteur is als stafmedewerker verbonden aan de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

1. Zie J. Carr, On the eve; a survey of West Germany, *The Economist*, 28 oktober 1989.

2. Zo lag in januari 1990 de produktie 5% lager dan in januari 1989, aldus *NRC-Handelsblad*, 22 februari 1990, blz. 16.

3. Zie Deutsche Bank, *DDR-Special*, Volkswirtschaftliche Abteilung, Frankfurt, abgeschlossen 4 december 1989.

4. Zie Deutsche Bank, op.cit., 1989, alsook DIW, Die Lage der DDR-Wirtschaft zur Jahreswende 1989/90, *DIW Wochenbericht*, nr. 6/90, Berlijn, 1990 en DIW, Zum Produktivitätsvergleich Bundesrepublik-DDR, *DIW Wochenbericht*, nr. 14/90, Berlijn, 1990.

5. Zie Arbeitsgemeinschaft deutscher wirtschaftswissenschaftlicher Forschungsinstitute, Die Lage der Weltwirtschaft und der westdeutschen Wirtschaft im Frühjahr 1990, *IFO Wirtschaftskonjunktur*, nr. 4/90, 1990, blz. A1-A25.

6. Zie Deutsche Bank, op.cit., 1989, blz. ii.

7. Zie C.W.A.M. van Paridon, De locomotief weer op stoom; de economie van de Bondsrepubliek in 1990, *ESB*, 1990, blz. 229-233.

lijker moesten maken om in de DDR te investeren. Daarnaast echter diende de DDR te streven naar een economische ordening, gebaseerd op het 'soziale Marktwirtschaft' concept, zoals dat vigeerde in de Bondsrepubliek. Op termijn zou dan de DDR kunnen streven naar een situatie, waarin de Ost-mark convertibel zou worden tegenover de D-mark. Duidelijk was wel dat eerst de economische ordening aangepast zou moeten worden, voordat de convertibiliteit gerealiseerd zou kunnen worden⁸. Bij die economische hervorming gaat het grosso modo om de volgende zaken:

- prijsvorming op basis van marktvoorwaarden;
- loonvorming vooralsnog op bedrijfsniveau, zolang werkgevers- en werknemersorganisaties nog ontbreken;
- vrijheid van contract en van ondernemingsactiviteiten;
- belastingen, inclusief omzetbelasting, overeenkomstig het in de Bondsrepubliek geldende systeem;
- creatie van een banksysteem, toegesneden op een sociale markteconomie. Een eigen centrale bank is niet meer nodig;
- creatie van een stelsel van sociale zekerheid bij ouderdom, ziekte en werkloosheid;
- mededingingswetgeving zoals in de Bondsrepubliek en toelating van het Bundeskartellamt, naast concurrentie van buitenlandse ondernemingen;
- toelating van particulier eigendom.

De ontwikkelingen liepen echter anders. Begin februari werden de berichten uit de DDR zo slecht dat de regering-Kohl besloot om met drastische voorstellen te komen. In plaats van eerst de economie te hervormen en dan naar een Währungsunion te streven, stelde de Bondsregering daarom op 6 februari voor om beide zaken tegelijkertijd door te voeren. Meteen al werd daarbij door Waigel gesproken over een koers van 1:1⁹.

Over dit voorstel en over de mogelijke consequenties ontstond in de Bondsrepubliek meteen een uitgebreide discussie. De Sachverständigenrat herhaalde de eerder geuite opvatting dat eerst de DDR-economie hervormd diende te worden, voordat over een Währungsunion gesproken kon worden¹⁰. De Bundesbank ging vooralsnog mokkend akkoord. In het openbaar steunde Pöhl dit voorstel van de Bondsregering, al bleef de bank de nadruk leggen op de mogelijke ongewenste gevolgen en op de noodzaak de economische hervormingen in de DDR zo snel mogelijk door te voeren¹¹.

Op 23 april ten slotte kwam de Bondsregering met het definitieve voorstel, waarbij men terdege rekening had gehouden met de felle kritiek op het voorstel van de Bundesbank. Uitgangspunt was dat de Währungsunion per 2 juli doorgevoerd zou worden. Daarbij zou gelden dat:

- lonen en salarissen tegen een koers van 1:1 vastgesteld zullen worden. Daarbij werd tevens opgemerkt dat compensatie gegeven zou worden voor het wegvallen van subsidies en voor eventuele prijsaanpassingen;
- voor de pensioenen wordt uitgegaan van betaling in D-mark van 70% van het laatst verdiende loon in Ost-mark. In de meeste gevallen zullen gepensioneerden er nominaal op vooruit gaan;
- wat betreft de spaartegoeden de koers op 2:1 wordt gesteld, waarbij per persoon de eerste 4000 Ost-mark met een koers van 1:1 omgewisseld mag worden¹².

Op 2 mei kwamen de beide regeringen tot overeenstemming. In grote lijnen volgde men bovenstaand voorstel, met dien verstande dat het spaarbedrag, dat tegen een 1:1 koers zou mogen worden omgewisseld, zou variëren naar leeftijd: van 2000 Ost-mark voor kinderen via 4000 voor volwassenen tot 6000 Ost-mark voor diegenen die ouder zijn dan zestig jaar.

De gevolgen voor de DDR

Wat zijn naar verwachting de gevolgen van deze maatregelen voor de DDR-economie? Half april hebben de vijf Westduitse onderzoeksinstituten weer hun halfjaarlijkse rapportage over de Duitse economie gepubliceerd, waarin uitgebreid wordt stilgestaan bij de economische hervormingen in de DDR en de gevolgen voor de DDR en de Bondsrepubliek¹³.

Blootstelling aan concurrentie

De Währungsunion opent de poorten van de DDR-economie voor de buitenwereld. Hoe positief dat misschien ook mag zijn voor de DDR-consument, duidelijk is dat de concurrentie van ondernemingen uit de Bondsrepubliek en elders sterk zal toenemen. Dit betekent onvermijdelijk een verlies aan marktaandeel op de binnenlandse markt¹⁴. Wil men op de been blijven, dan is het noodzakelijk met aantrekkelijke produkten op de markt te komen tegen een concurrerende prijs, om op de thuismarkt maar nu ook op de wereldmarkt voldoende afzet te kunnen behalen.

Dat zal moeilijk genoeg zijn. Presentatie, vormgeving en service behoren duidelijk niet tot de beter ontwikkelde kenmerken van Oosteuropese economieën, ook niet van de DDR-economie. 'Made in GDR' is geen echte aanbeveling. Wat betreft de prijs, gaat het enerzijds om de produktiviteit, anderzijds om de kosten. De verwachting is dat de introductie van een marktsysteem, in combinatie met een aangepaste loonstructuur, leidt tot een sprong in de produktiviteit. Daarnaast worden intermediaire leveringen en investeringen goedkoper, beter, en beter beschikbaar, vanwege de mogelijkheid van importen uit het Westen. Dat vereist wel dat deze bedrijven voldoende kredietwaardig zijn. Veel bedrijven hebben momenteel een omvangrijke schuld, van in totaal 260 mrd Ost-mark, die niet zover door rationeel economisch gedrag maar door politieke besluitvorming is veroorzaakt. Deze situatie brengt de kredietwaardigheid van bedrijven na de totstandkoming van de Währungsunion in gevaar. Gelet op het gegeven dat bedrijven deze schulden met name tegenover de overheid hebben uitstaan, wordt wel gesuggereerd dat deze schul-

8. Men ging er daarbij van uit dat beide Duitslanden zouden toewerken naar een confederatieve structuur, zoals die in het 10-punten plan van Kohl, gepresenteerd op 28 november, nader werd uitgewerkt.

9. Terzijde zij nog opgemerkt dat midden januari de SPD-fractie in de Bondsdag al een Währungsunion had voorgesteld, met een koers van 5:1 (!). De kritiek was niet mals: minister Waigel noemde het voorstel 'halsbrecherisch' en een 'gefährlich und völlig falsches Signal'. Het kan verkeren (voor beide kanten).

10. Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung (1990a), *Zur Unterstützung der Wirtschaftsreform in der DDR: Voraussetzungen und Möglichkeiten*, Sondergutachten, 20 januari 1990. Zie ook Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung (1990b), *Zur Frage einer Währungsunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der DDR*, 9 februari 1990.

11. Begin april bleek dat de Bundesbank de Bondsregering voorgesteld had om bij de Währungsunion een koers aan te houden van 2:1, waarbij particulieren slechts de eerste 2000 Ost-mark zouden mogen wisselen tegen een koers van 1:1.

12. Opvallend is wel dat over economische hervormingen niet veel meer wordt meegedeeld dan dat de DDR-economie door de invoering van het 'soziale Marktwirtschaft'-concept snel concurrerend zal worden.

13. Arbeitsgemeinschaft deutscher wirtschaftswissenschaftlicher Forschungsinstitute, op cit., 1990.

14. Nu reeds zijn dergelijke ontwikkelingen herkenbaar. In verschillende sectoren, landbouw, textiel, schoeisel en elektronica hopen de voorraden zich op. De consumenten, of de andere ondernemers in het geval van intermediaire leveringen, kiezen nu reeds voor produkten van elders of stellen hun consumptie uit tot dat deze mogelijkheid binnen bereik komt.

den volledig worden afgeschreven. De bedrijven zullen het geld toch al hard nodig hebben.

Positief voor de DDR-ondernemingen is dat de Europese Commissie goedgekeurd heeft dat de Bondsrepubliek middelen, die nog afkomstig zijn van de Marshall-hulp, beschikbaar mag stellen aan de DDR. In de Bondsrepubliek is vanaf het begin de stelregel gevolgd dat mochten deze investeringen profijt hebben, een gedeelte van de opbrengst terug zou vloeien¹⁵. Deze middelen zijn de laatste jaren op dezelfde wijze gebruikt om investeringen in West-Berlijn, in milieutechnologie en in het midden- en kleinbedrijf te stimuleren.

DDR-bedrijven worden verder ontheven van de verplichting om tamelijk omvangrijke bedragen aan de staat over te dragen, zoals dat tot dusverre volgens het plan was vereist. Weliswaar staat daar tegenover dat deze bedrijven nu ook belastingen moeten gaan betalen, en premies voor de sociale zekerheid, maar dat is waarschijnlijk minder. Ten slotte geldt dat de productiestructuur van de DDR, zoals gezegd sterk georiënteerd op autarkie, een te breed scala aan producten bevat. Blootstelling aan concurrentie zal onvermijdelijk tot sanering leiden.

Werkgelegenheid

Wat de exacte gevolgen zijn voor de werkgelegenheid is moeilijk te voorspellen, maar dat er veel banen verloren zullen gaan lijkt zonder twijfel¹⁶. De schattingen lopen uiteen tussen 200.000 en enige miljoenen. Volgens schattingen zal 20% van de bedrijven direct de poort moeten sluiten, zit 50% op de rand en zal slechts 30% in staat zijn de concurrentie te overleven. Duidelijk is dat er enorme veranderingen in de inter- en intrasectorale werkgelegenheidsstructuur zullen optreden, met grote verliezen in de landbouw en industrie en een toeneming in de diensten¹⁷.

Ook een terughoudende opstelling van de kant van de werknemers wat betreft looneisen verandert hier niets aan. De ontwikkeling van de lonen hangt van een aantal factoren af. Daarbij hoort zeker de mogelijkheid om in de Bondsrepubliek een baan te vinden. Waarschijnlijk zal op korte termijn de vrijheid van Übersiedler om naar de Bondsrepubliek te mogen reizen afgebouwd worden (ook uit vrees dat bij een snel oplopende werkloosheid weer massale stromen op gang kunnen komen), maar helemaal zeker is dat niet¹⁸. Het blijkt dat deze mensen namelijk heel snel emplooi vinden in de Bondsrepubliek¹⁹. Daarnaast zal de omvang van de werkloosheid in de DDR een matigende invloed hebben. De laatste factor, die hier genoemd moet worden, is de te verwachten prijsontwikkeling.

Prijsontwikkeling

De ontwikkeling van het prijsindexcijfer is afhankelijk van de manier waarop de consument de uitgaven verdeelt over de verschillende categorieën goederen. Onlangs zijn voor het eerst hierover gegevens openbaar geworden²⁰. Het gemiddelde netto-inkomen in de DDR bedroeg 2.078 Ost-mark²¹. Voor gepensioneerden bedroeg het 729 Ost-mark. Voeding en genotmiddelen nemen 30% van het budget in beslag, 10% voor huur en transport. Ter vergelijking, in de Bondsrepubliek komen deze percentages op 26 respectievelijk 40 uit. Voor kleding komen de percentages voor de DDR en de Bondsrepubliek uit op 13 en 8, bij duurzame consumptie goederen op 23 en 9. De verschillen worden vooral veroorzaakt door de omvangrijke subsidies in de DDR op levensmiddelen en huur, waar tegenover een hoge prijs staat voor duurzame consumptiegoederen. Het onderzoek leert tevens dat de DDR-huishouders over het algemeen even voorzien zijn met koelkast, wasmachine, radio en TV als in de Bondsrepubliek, maar dat verschillen optreden bij kleuren-TV's (50% tegenover 88%), auto's (68% "natürlich zum grössten Teil im DDR-typischen Stan-

ard" tegenover 91%) en vooral telefoon (17% tegenover 93%).

Wat valt nu te verwachten bij de prijsontwikkeling? Bij de niet-verhandelbare producten, reparaties en diensten bij voorbeeld, zullen de prijzen gelet op de te verwachten kostenontwikkeling niet veel hoeven te stijgen. Ook de huren zullen in eerste instantie wel oplopen maar ten opzichte van de Bondsrepubliek nog vrij laag blijven, ook weer vanwege de relatief lage lonen. Grote prijsstijgingen zullen optreden bij agrarische producten, terwijl bij de duurzame consumptiegoederen juist sprake zal zijn van een forse prijsdaling vanwege de toegenomen concurrentie. Het resultaat zal vermoedelijk een lichte prijsstijging betekenen, maar benadrukt wordt dat de nog vast te stellen loonhoogte hiervoor van groot belang is.

In de afgelopen maanden is veel te doen geweest over de dreigende inflatie, die mogelijk het gevolg zou zijn van een Währungsunion. Eerste berekeningen laten zien dat dit niet zozeer veroorzaakt wordt door de benodigde middelen op het moment van in werking treden van de Währungsunion. Het probleem ligt bij de spaartegoeden. Uitgaande van het overeengekomen akkoord, zullen de tegoeden op ongeveer DM 70 mrd komen. Als die direct en volledig gebruikt zullen worden om producten uit de Bondsrepubliek te kopen, dan kan daarmee de inflatie met ongeveer 3% oplopen. Waarschijnlijk zal de vraag ook voor producten uit andere Westerse landen gelden, niet het gehele spaartegoed zal worden opgenomen, en de introductie van marktconforme rentetarieven zal veel spaarders er wellicht toe kunnen brengen hun tegoed niet op te nemen. Ook kan men er toe overgegaan staatsobligaties uit te geven, eventueel met de mogelijkheid om zo aandelen in staatsondernemingen te verwerven.

Het overheidsbudget

Ten slotte het overheidsbudget. Men verwacht dat de uitgaven op ongeveer 35% van het BSP zullen uitkomen. Daarbij is rekening gehouden met de omvang van de huidige overheidsconsumptie (35% van het budget), overheidsinvesteringen (10%), overdrachtsinkomens (15%), rente (20%) en subsidies (20%). Bij deze laatste categorie gaat het met name om subsidies voor de agrarische sector. Hiertegenover staan inkomsten met een omvang van 25% van het BSP, uit belastingen (65%), uit projectgebonden hulp van de Bondsrepubliek voor infrastructuur (15%) en uit de privatisering van overheidsondernemingen (20%). Al met al zou het tekort van de overheid daarmee ongeveer 10% van het bsp bedragen. Als dat samengevoegd wordt met het tekort van de Bondsrepubliek, dan komt dat voor beide Duitslanden gezamenlijk op ongeveer 2% van het bsp uit, wat niet onoverkomelijk lijkt.

15. Wellicht is dit een constructie die in Nederland ook meer navolging zou kunnen krijgen. Toegepast bij de WIR, zou het de huidige financieringsproblematiek van de overheid zeker verlicht hebben.

16. Zie bij voorbeeld het lijstje bedrijven/sectoren in de *Volkskrant* van 11 mei 1990, waarbij in totaal al 200.000 banen opgeheven zullen worden.

17. Gerstenberger berekent een werkgelegenheidsverlies tussen 1988 en 1991 van 1,2 tot 1,7 mln. banen. Zie W. Gerstenberger, *Das zukünftige Produktionspotential der DDR – Ein Versuch zur Reduzierung der Unsicherheiten*, IFO-Schnelldienst, nr. 7/90, 1990, blz. 13-22.

18. In april bedroeg het aantal Übersiedler nog 23.000 mensen. Daarnaast kwamen er in dezelfde maand ook nog 30.000 Aussiedler.

19. Eind April bedroeg het aantal werkloze Übersiedler 114.000, wat een afnemende met 17.000 betekende in de maand april.

20. Zie Amt für Statistik, *Das Einkommen der DDR-Haushalte und deren Verwendung*, Berlijn, april 1990.

21. Per kind loopt het netto maandinkomen met ongeveer 200 Ost-mark op. Deze forse stijging hangt waarschijnlijk samen met de politiek om de dalende omvang van de bevolking tegen te gaan.

Tabel 1. Prognoses voor de Bondsrepubliek d.d. oktober '89 en april '90.

	1e halfjaar 1990		2e halfjaar 1990	
	okt. '89	apr. '90	okt. '89	apr. '90
BSP (mrd DM)	1.146	1.159	1.253	1.265
Idem, groei tov vorig jaar	5,5	6,5	6,5	7,5
Werkgel.hd. (proc. stijging)	1	1,5	1	1,5
Werkloosh. (% v. ber.bev.)	7,8	7,2	7,8	7,2
Prijsstijging	3	3	3	3,5
Betalingsbalans	76,5	72	78	77,5
Financieringssaldo overheid	-9	-10	-8	-10

Bron: Arbeitsgemeinschaft deutscher wirtschaftswissenschaftlicher Forschungsinstitute, Die Lage der Weltwirtschaft und der westdeutschen Wirtschaft im Herbst 1989, *IFO Wirtschaftskonjunktur*, nr. 10/89, 1989, blz. A1-A24, en Die Lage der Weltwirtschaft und der westdeutschen Wirtschaft im Frühjahr 1990, *IFO Wirtschaftskonjunktur*, nr. 4/90, 1990, blz. A1-A25.

Gevolgen voor de Bondsrepubliek

De vijf instituten hebben nagegaan wat de gevolgen van de Währungsunion zijn voor de Bondsrepubliek. In tabel 1 zijn de prognoses voor 1990, als gepubliceerd in oktober 1989, vergeleken met die van april 1990. Daaruit komt naar voren dat de economische groei ongeveer 1% hoger zal uitkomen, dat de werkgelegenheid iets sneller stijgt en daarmee de werkloosheid iets lager uitkomt, dat de inflatie in de tweede helft van 1990 iets verder oploopt, en dat de betalingsbalans en het overheidstekort nauwelijks veranderen. Over het algemeen zijn de vooruitzichten onveranderd gunstig te noemen.

Naar de mening van deze instituten zijn de risico's, die de Bondsrepubliek loopt bij het proces van Währungsunion, overzienbaar. Dat geldt zowel de te verwachten inflatie, waarbij men veronderstelt dat de Bundesbank geen restrictief monetair beleid zal hoeven door te voeren, als voor de overheidsbegroting. Men moet in het oog houden dat de meeste investeringsgelden in de DDR particulier gefinancierd zullen worden. Alleen voor infrastructuur en milieu zal de overheid voor een belangrijk deel de investeringen moeten opbrengen. Daarnaast zal de Bondsrepubliek moeten betalen voor de aanvangskosten van werkloosheid en pensionering in de DDR. Gelet op het wegvallen van allerlei uitgaven, rechtstreeks aan de DDR, aan West-Berlijn, aan regio's tegen de DDR-grens aan, maar ook aan defensie, mag verwacht worden dat dit geen al te grote problemen zal geven. Zo dit niet het geval is, dan ligt het eerder voor de hand bestaande subsidies in de Bondsrepubliek af te bouwen dan de belastingen te verhogen.

Conclusie

De verwachtingen voor de Währungsunion en voor de hiermee samenhangende economische integratie lijken op het eerste gezicht vrij positief, althans voor de Bondsrepubliek en voor andere EG-lidstaten. De extra vraag lijkt redelijkerwijs door de economie van de Bondsrepubliek opgevangen te kunnen worden, de geldhoeveelheid lijkt niet dramatisch toe te nemen evenmin als de inflatie, en ook het overheidsbudget lijkt nauwelijks belast te worden²². Op grond hiervan lijken de gevolgen voor andere landen, waaronder Nederland, gematigd positief. Naar verwachting zal de finale en intermediaire vraag ook voor Nederland toenemen, terwijl daarnaast de inflatie licht zal oplopen²³. Indirect zou Nederland geconfronteerd kunnen

worden met gevolgen via het budget van de Europese Gemeenschap. Volgens de Europese Commissie komen de meeste regio's in de DDR in aanmerking voor enigerlei vorm van EG-steun. Daarnaast zal invoering van de Europese landbouwpolitiek in de DDR-landbouw, met zijn lage produktiviteit, niet zonder, financiële, problemen gepaard gaan²⁴.

Veel meer onzekerheid bestaat er over het lot van de patiënt. Hoe zal de DDR-economie het er af brengen? Duidelijk is dat de onzekerheden erg groot zijn. Die hebben niet alleen betrekking op de directe gevolgen van de Währungsunion op de concurrentiepositie van de DDR-ondernemingen en daarmee op de werkgelegenheid, op de investeringsmogelijkheden en produktiviteitsgroei, op de ontwikkeling van lonen en prijzen, maar ook op de vraag of, en zo ja hoe, de hervorming van een planmatig ingestelde economie in een sociale markteconomie met succes op korte termijn gerealiseerd kan worden. Als dat niet lukt, als nieuwe, noodzakelijke investeringen achterblijven, kan dit tot ongewenst hoge werkloosheid of even ongewenste omvangrijke subsidiëring leiden, met belangrijke repercussies voor de Bondsrepubliek. Dit alles kan niet alleen economisch, maar vooral sociaal-maatschappelijk tot zeer ongewenste ontwikkelingen leiden. Het zijn deze effecten die ook voor het buitenland nog wel eens van groter belang zouden kunnen zijn dan de economische.

C.W.A.M. van Paridon

22. Onduidelijk is voornamelijk hoe de Bundesbank tegen deze ontwikkelingen aankijkt, met name of en in welke mate men na 2 juli het eigen instrumentarium zal gebruiken om bepaalde ongewenste ontwikkelingen te neutraliseren.

23. Zie CPB, *Gevolgen van de Duitse economische eenwording*, Working Paper nr. 34, Den Haag, 1990, en J.M.L. de Jong, W.W. Boonstra en E. de Vries, *Gevolgen van de Duitse Monetaire Unie*, ESB, 1990, blz. 328-330.

24. Zie European Commission, *The Community and German unification, april 1990, Brussel*.